**Şirinova. N. M.**
*ADPU Quba filialının*
*Heydər Əliyev Lektoriyasının müdiri*

## İNKLUZİV CƏMİYYƏTİN FORMALAŞMASINDA ETNOPODAQOJİ RESUSLARIN SOSİAL - PEDAQOJİ POTENSİALI: AZƏRBAYCAN VƏ ÖZBƏKİSTAN ƏLAQƏLƏRİ KONTEKSTİNDƏ ANALİTİK YANAŞMA

**Xülasə**: Müasir qlobal cəmiyyətin inkişafında təhsil sistemlərinin inklüzivləşməsi və milli-mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsi strateji əhəmiyyət daşıyır. XXI əsrin təhsil mühitində sosial fəallıq, tolerantlıq və etnik-mədəni müxtəlifliyin harmoniyası yalnız innovativ yanaşmalarla deyil, həm də etnopedoqoji resursların tətbiqi ilə formalaşır. Bu baxımdan, Özbəkistan və Azərbaycanın təhsil sahəsində apardığı islahatlar, iki qardaş xalqın tarixi-mədəni bağları və liderlərinin təhsil strategiyaları bu istiqamətdə mühüm elmi-nəzəri material verir. Ulu Öndər Heydər Əliyev və Özbəkistanın ilk Prezidenti İslam Kərimovun ideyaları, təhsil və mədəniyyətin inkişafına yönəlmiş siyasətləri bu gün hər iki ölkədə sosial fəal, milli kimliyini qoruyan, eyni zamanda qlobal düşüncəli gənclərin yetişdirilməsinə zəmin yaratmışdır. Bu məqalədə inklüziv transformasiya şəraitində tələbələrin sosial fəallığının formalaşmasında etnopedoqoji resursların rolu, Özbəkistan–Azərbaycan təhsil əlaqələrinin tarixi və nəzəri əsasları, həmçinin müasir tendensiyalar sistemli şəkildə təhlil olunur.

**Açar sözlər**: etnopedaqogiya, inkluziv transformasiya, sosial fəallıq, Özbəkistan-Azərbaycan əməkdaşlığı, milli dəyərlər

**Anotatsiya** Zamonaviy global jamiyat taraqqiyotida ta’lim tizimlarini qamrab olish va ularni milliy-ma’naviy qadriyatlar bilan boyitish strategik ahamiyatga ega. XXI asr ta’lim muhitida ijtimoiy faollik, bag‘rikenglik va etnik va madaniy xilma-xillik uyg‘unligi nafaqat innovatsion yondashuvlar, balki etnopedagogik resurslarni qo‘llash orqali ham shakllantirilmoqda. Bu borada O‘zbekiston va Ozarbayjon davlatlarining ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlari, ikki qardosh xalqning tarixiy-madaniy aloqalari va yetakchilarining ta’lim strategiyasi bu borada muhim ilmiy-nazariy materiallar beradi. Buyuk Yo‘lboshchi Haydar Aliyev va O‘zbekistonning Birinchi Prezidenti Islom Karimov g‘oyalari, ta’lim va madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan siyosati bugungi kunda har ikki davlatda ham ijtimoiy faol, milliy, ayni paytda global fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalash uchun zamin yaratdi. Ushbu maqolada inklyuziv o‘zgarishlar sharoitida o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini shakllantirishda etnopedagogik resurslarning o‘rni, O‘zbekiston-Ozarbayjon ta’lim munosabatlarining tarixiy-nazariy asoslari hamda zamonaviy tendensiyalari tizimli tahlil qilinadi.

**Kalit so‘zlar**: Etnopedagogika, Inklyuziv transformatsiya, Ijtimoiy faollik, O‘zbekiston–Ozarbayjon hamkorligi, Milliy qadriyatlar

**Abstract** In the development of contemporary global society, the inclusiveness of education

systems and their enrichment with national and moral values carry strategic significance. In the educational environment of the 21st century, social activity, tolerance, and the harmony of ethno-cultural diversity are shaped not only through innovative approaches but also through the application of ethnopedagogical resources. In this context, the educational reforms implemented in Uzbekistan and Azerbaijan, the historical and cultural ties of the two fraternal nations, and the educational strategies of their leaders provide important scientific and theoretical insights. The ideas of the National Leader Heydar Aliyev and Uzbekistan’s first President Islam Karimov, along with their policies aimed at the development of education and culture, have today created a foundation for nurturing socially active, nationally conscious, and globally minded youth in both countries. This article systematically analyzes the role of ethnopedagogical resources in shaping students’ social activity under conditions of inclusive transformation, the historical and theoretical foundations of Uzbekistan–Azerbaijan educational relations, and current trends in the field.

**Keywords**: Ethnopedagogy, Inclusive Transformation, Social Activity, Uzbekistan–Azerbaijan Cooperation, National Values

Özbəkistan–Azərbaycan əlaqələrinin tarixi və elmi-mədəni kontekstinə nəzər salaraq məqaləmizə giriş etmək istərdim.

Azərbaycan və Özbəkistanı birləşdirən köklü tarixi, mədəni və dil birliyi, ortaq türklük ideologiyası bu gün də iki dövlətin strateji və humanitar münasibətlərinin təməlini təşkil edir. Hər iki xalqın ortaq etnik kökləri Orta Asiya və Qafqaz coğrafiyasında türk sivilizasiyasının birgə inkişafını təmin etmişdir.

1990-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq, müstəqillik dövründə Azərbaycan və Özbəkistan arasında diplomatik, mədəni və təhsil əlaqələri sürətlə inkişaf etmişdir. 1995-ci ildə imzalanmış “Azərbaycan Respublikası ilə Özbəkistan Respublikası arasında dostluq və əməkdaşlıq haqqında Müqavilə” (Bakı, 1995) bu əlaqələrin hüquqi bazasını formalaşdırdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev bu münasibətləri “türk xalqlarının birliyi və elmi-mədəni inteqrasiyanın rəmzi” kimi dəyərləndirirdi. O bildirirdi ki, “Türk dünyasının gələcəyi elm, təhsil və gəncliyin milli ruhda, eyni zamanda müasir biliklərlə yetişməsindədir”. *[Əliyev, H. (1998). Müstəqil Azərbaycan ideyası və milli inkişaf strategiyası. Bakı: Azərnəşr. ].*

Eyni dövrdə İslam Kərimov da təhsil sisteminin yenilənməsini prioritet istiqamət kimi müəyyənləşdirərək, Özbəkistan cəmiyyətində sosial fəal, vətənpərvər və inklüziv düşüncəyə malik gəncliyin yetişdirilməsini dövlət siyasətinə çevirdi *[Kərimov, İ. (1996). O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent: O‘zbekiston ].*

Heydər Əliyev və İslam Kərimov dövrlərində elm, təhsil və mədəniyyət siyasəti

1990–2000-ci illər hər iki ölkədə təhsilin modernləşdirilməsi və milli-mənəvi dəyərlərlə zənginləşdirilməsi mərhələsi olmuşdur.

Heydər Əliyev hakimiyyəti dövründə (1993–2003) təhsil sistemində milli ideologiya və

dövlətçilik ruhu əsas prinsip kimi qəbul edildi. “Təhsil haqqında Qanun” (1992), “Azərbaycan 2000: İnkişaf Konsepsiyası” və “Azərbaycan gəncliyi Dövlət Proqramı” kimi sənədlər gənclərin sosial fəallığının artırılmasına yönəlmişdi.

İslam Kərimov isə “Ta’lim to’g’risida Qonun” (1997) və “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” kimi proqramlarla təhsil sistemində inklüziv yanaşmaların tətbiqinə start verdi. Onun ideyalarına görə, təhsil yalnız bilik deyil, həm də şəxsiyyət formalaşdıran sosial prosesdir.

Bu dövrdə hər iki liderin ideyalarında etnopedoqogiya – yəni xalq pedaqogikası, milli dəyərlərlə təlimin sintezi əsas yer tuturdu. Həm Əliyev, həm də Kərimov milli kimliyi qorumaqla, modern təhsilin inkişafını birgə məqsəd kimi görürdülər.

Etnopedoqoji resursların elmi-nəzəri əsasları:

Etnopedoqogiya anlayışı ilk dəfə Qafqaz və Mərkəzi Asiyada XX əsrin ortalarında elmi dövriyyəyə daxil edilmişdir. Bu istiqamətin əsas məqsədi – xalqın pedaqoji təcrübəsini, etno-mədəni irsini müasir təlim-tərbiyə prosesinə daxil etməkdir.. *[Əliyeva, N. (2020). Etnopedoqogiyanın nəzəri əsasları. Bakı: Təhsil ].*

Etnopedoqoji resurslar dedikdə xalqın mənəvi dəyərləri, folkloru, milli oyunları, adət-ənənələri, ailə tərbiyəsi modelləri, xalq müəllimlərinin təcrübəsi və tarixi-mədəni irs nəzərdə tutulur.

Məsələn, Özbək xalqının “mahalla” institutu və Azərbaycanın “icma tərbiyə ənənəsi” sosial fəallığın formalaşmasında mühüm komponentlər sayılır. Hər iki modeldə kollektiv məsuliyyət, birgə fəaliyyət və qarşılıqlı hörmət prinsipləri tələbələrin sosial davranışlarının əsasını təşkil edir.

İnklüziv transformasiya və sosial fəallığın formalaşması:

İnklüziv transformasiya – cəmiyyətin bütün fərdləri üçün bərabər imkanların yaradılması və sosial adaptasiyanın təmin edilməsini nəzərdə tutur. Təhsildə inklüzivlik yalnız fiziki məhdudiyyətli tələbələrin deyil, fərqli sosial təbəqələrdən, etnik qruplardan olan gənclərin də bərabər imkanlara sahib olması deməkdir. *[UNESCO. (2019). Inclusive Education Guidelines. Paris. ].*

*Sosial fəallığın formalaşmasında etnopedoqoji resursların rolu çoxşaxəlidir:*

*Milli dəyərlərin sosial məsuliyyətlə uzlaşdırılması;*

*Empatiya və tolerantlığın artırılması;*

*Sosial həmrəylik və könüllülük təşəbbüslərinin güclənməsi;*

*Gənclərdə öz kimliyinə inamın formalaşması.*

Azərbaycan və Özbəkistan təhsil sistemlərində bu prinsiplər “inklüziv pedaqogika” və “vətənpərvərlik tərbiyəsi” konsepsiyaları ilə birləşir.

Özbəkistan təcrübəsi: inklüziv islahatlar və etnopedoqoji yanaşmalar

Özbəkistan Respublikasında 2017-ci ildən etibarən Prezident Ş. Mirziyoyevin təşəbbüsü ilə “Inson qadri uchun” prinsipinə əsaslanan sosial və təhsil islahatları həyata keçirilir. 2020-ci ildə qəbul edilən “Inklüziv ta’limni rivojlantirish strategiyasi” sənədi bu istiqamətdə mühüm mərhələ oldu.

Fərqanə Dövlət Universiteti, Daşkənd Dövlət Pedaqoji Universiteti və Nəvai Dövlət Universiteti kimi ali təhsil müəssisələrində inklüziv təhsil mərkəzləri yaradılmış, tələbələrin sosial adaptasiyası və milli identikliklə bağlı tədqiqatlar genişləndirilmişdir. *[Bazarbayeva, A. (2023). Inclusive Transformation in the Higher Education of Uzbekistan. Fergana State University Press. ].*

Etnopedoqoji resurslar bu təcrübədə həm dərs prosesinə, həm də tərbiyə proqramlarına daxil edilmişdir: milli oyunlar, folklor dərsləri, ailə dəyərləri və mədəni miras tədrisin mühüm hissəsinə çevrilmişdir.

Azərbaycan təcrübəsi və Heydər Əliyev irsində inklüziv pedaqogika:

Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsil strategiyasının elmi əsasları Heydər Əliyevin təhsil siyasətindən qaynaqlanır. Ulu Öndər “təhsil millətin gələcəyidir” prinsipini dövlət ideologiyasına çevirdi. 2005-ci ildən etibarən “Bütün uşaqlar məktəbə” və “İnklüziv təhsilin inkişafı” proqramları, 2018-ci ildə qəbul edilən “Azərbaycan Respublikasında inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2018–2025)” bu siyasətin davamıdır. *[Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (2018). İnklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2018–2025). Bakı ].*

Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən “Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar üçün inklüziv təhsil layihələri” sosial fəallığın artırılması baxımından böyük rol oynamışdır. *[Mehriban Əliyeva (2021). İnklüziv təhsil: imkanlar və çağırışlar. Heydər Əliyev Fondu nəşri ].*

Eyni zamanda, Azərbaycan universitetlərində milli-mənəvi dəyərlərin tədrisə daxil edilməsi (xalq pedaqogikası, etno-psixologiya fənləri) tələbələrin sosial məsuliyyətini və empatiyasını inkişaf etdirir.

Analitik təhlil və müqayisəli yanaşma:

Təhsil Aspekti: Özbəkistan modeli Azərbaycan modeli

Dövlət siyasəti“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” və “Inklüziv ta’lim strategiyasi”,“İnklüziv təhsil üzrə Dövlət Proqramı”, Etnopedoqoji əsaslar Mahalla, xalq oyunları, milli dəyərlər, İcma tərbiyəsi, ailə dəyərləri, folklor Sosial fəallıq mexanizmləri, Könüllülük, tələbə klubları, sosial layihələr “Bir könüllü” hərəkatı, sosial proqramlar, Elmi istiqamətFərqanə və Daşkənd universitetlərində tədqiqatlar ADPU, UNEC, BDU-da sosial pedaqogika mərkəzləri

Bu müqayisə göstərir ki, hər iki ölkədə sosial fəal və inklüziv gəncliyin formalaşmasında etnopedoqoji resurslar mərkəzi rol oynayır.

Problemlər və həll istiqamətləri:

*1. Etnopedoqoji materialların sistemsiz tətbiqi – Həm Özbəkistanda, həm də Azərbaycanda milli resursların təhsil proqramlarına inteqrasiyası üçün vahid metodologiya tələb olunur.*

*2. İnklüziv pedaqoqların çatışmazlığı – Müəllim hazırlığında etnopedoqoji modulların artırılması zəruridir.*

*3. Tələbə sosial fəallığının qiymətləndirilməsi mexanizmlərinin olmaması – Yeni sosial ölçmə və monitorinq sistemləri hazırlanmalıdır.*

Nəticə və elmi tövsiyələr:

Etnopedoqoji resurslar vasitəsilə sosial fəallığın formalaşdırılması inklüziv transformasiyanın ayrılmaz hissəsidir. Özbəkistan və Azərbaycan təcrübəsi göstərir ki, bu istiqamətdə milli dəyərlərin təhsilə inteqrasiyası həm şəxsiyyətin sosial adaptasiyasına, həm də milli kimliyin qorunmasına xidmət edir.

İnklüziv transformasiyanın gələcək mərhələsində regional əməkdaşlığın, birgə təhsil layihələrinin və elmi tədqiqatların dərinləşdirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

**İSTIFADƏ OLUNAN ƏDƏBIYYAT SIYAHISI:**

1. Əliyev, H. (1998). Müstəqil Azərbaycan ideyası və milli inkişaf strategiyası. Bakı: Azərnəşr.
2. Kərimov, İ. (1996). O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent: O‘zbekiston.
3. UNESCO. (2019). Inclusive Education Guidelines. Paris.
4. Əliyeva, N. (2020). Etnopedoqogiyanın nəzəri əsasları. Bakı: Təhsil.
5. Bazarbayeva, A. (2023). Inclusive Transformation in the Higher Education of Uzbekistan. Fergana State University Press.
6. Mehriban Əliyeva (2021). İnklüziv təhsil: imkanlar və çağırışlar. Heydər Əliyev Fondu nəşri.
7. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (2018). İnklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı (2018–2025). Bakı.